

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Cilt : 51 Ocak-Aralık 1996 Sayı : 1-4
AYRI BASKI

**PROF. DR. ORAL SANDER'E
ARMAĞAN**

***TÜRK DIŞ POLİTİKASI: TEMEL
İLKELERİ VE SOĞUK SAVAŞ
ERTESİNDEKİ DURUMU ÜZERİNE
NOTLAR***

Prof. Dr. Baskın ORAN

TÜRK DIŞ POLİTİKASI: TEMEL İLKELERİ VE SOĞUK SAVAŞ ERTESİNDEKİ DURUMU ÜZERİNE NOTLAR

Prof. Dr. Baskın ORAN*

I- TÜRK DIŞ POLİTİKASININ TEMEL İLKELERİ: BATICILIK VE STATÜKOCULUK

Türk dış politikasının, son zamanlarda kimilerince tartışma konusu yapılan, hatta karşı çıkılmaya çalışılan iki temel direği vardır: Batıcılık ve Statükoculuk.

Batıcılık, Anlamı ve Temelleri

Batı, iyice temele inildiğinde, özetle iki şey demektir: Alt yapıda kapitalizm ve üsyapıda laik ve demokratik yaşam.

Türk dış politikasında kökleri Osmanlı İmparatorluğu'na, hatta Lâle Devrine kadar uzatılabilecek bir geçmişe sahip olan Batıcılık şu dört temelden kaynaklanmaktadır:

1) Tarihsel Boyut: Batıcılık akımı Tanzimat, Jön Türk ve İttihat-Terakki geleneğinden kaynaklanır. "Cumhuriyet" fikri hariç, Türkiye Cumhuriyeti'nin tüm Batıcı reformları İttihat ve Terakki döneminde başlamıştır.

2) Sosyo-Ekonomik Boyut: Kurtuluş Savaşı döneminde bile Türkiye'nin yapısı diğer azgelişmiş ülkelere oranla Batı'ya daha yakındı; eşrafın egemen olduğu ekonomi, ticaret kapitalizmine geçmişti.

3) Aydınlar Boyutu: Azgelişmiş ülkelerde aydın, modernleşme kendi ülkesine ulaşmadan modernleşmenin ürünü olmuş kişidir. Aydın, kendisini yaratan modern ortamı, yani Batı'yı, kendi ülkesinde uygulamaya çalışarak teneffüs edeceği doğal ortamını yaratmaya çalışır. Ayrıca, Türkiye'nin Batı emperyalizmini fiilen yaşamamış oluşu, Batı'yla arasında renk duvarı bulunmaması, Cumhuriyet'in kuruluş döneminde Marksist

* A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Öğretim Üyesi.

düşüncenin pek etkisiz oluşu gibi öğeler de Türk aydınının Batı'yı getirmesini kolaylaştırmıştır.

4) Önder Boyutu: Türkiye Cumhuriyetinin niteliklerini en derinden etkileyen unsurlar arasında M. Kemal Atatürk gelmektedir. M. Kemal'in Batı'ya en açık kurum Harbiye'den oluşu, esnafa ve büyük devletlere karşı çıkmasını engelleyen gerçekçiliği, dinin bağınağına karşı koşullanmışlığı, İş Bankası'nın kuruluşunun da gösterdiği gibi özet girişimci oluşu, Türkiye'yi ve dolayısıyla Türk politikasını Batıcılık yönünde derin biçimde etkilemiştir.

Dünya politikasında 1990'larda meydana gelen büyük değişikliklerin ardından Türk dış politikasının Batıcılıktan ayrılma yoluna girdiği biçimde yorumlar yapılmaya başlanmıştır. Buna sebep, Karadeniz Ekonomik İşbirliği projesi ve Türkî devletlerle ilişkiler gibi konular olmuştur. Oysa, durum tamamen başka, hatta tamamen tersinedir.

Türkiye'nin, 1990'larda doğusundaki bu yeni ülkelere eğilmesinin nedenleri şunlardır:

1) Dış Dinamik

a- En başlarda, İran etkisinin Orta Asya'ya yayılmasından korkan ABD Türkiye'yi teşvik etmiştir.

b- Türkiye de, SSCB'nin ortadan kalkışı olayına, bölgede bir "boşluk" oluştuğu biçiminde yanlış bir yorum getirdiği için bölgeye hevesle yönelmiştir. Bu heves, SSCB'nin yerini hemen Rusya'nın doldurduğu ortaya çıkana kadar sürecektir.

c- Aslında Türkiye'nin buralara ilişki "arz"ından çok, hiç beklemedikleri bağımsızlıkla birlikte şaşırmış olan Türkî cumhuriyetlerden gelen bir "talep" sözkonusu olmuştur.

2) İç Dinamik:

a- Ekonomik bakımdan, 1980'den sonraki dışa açılış ihracatı ön plana çıkarmış, bu da yeni pazarlar gerektirmiştir. Oysa, 1987'den sonra bu yeni pazarlarda belirsizlik ortaya çıkmış, bu tarihte yapılan AT'ye giriş başvurusu dondurulmuş, Libya ve Irak pazarlarının körelmesinden sonra Körfez Savaşı sonucu 1'e 20 bekleyen Özal yönetimi Türkiye'nin ilk elde 9.5 milyar dolar zarar ettiğini görmüştür. Ayrıca, küreselleşme sonucu dünya ekonomisinin kabuk değiştirmesi ve bölgesel birleşmelere gitmesi olgusu vardır. Bunların yanı sıra bir de Türkiye'nin enerji hammaddesi (petrol, doğalgaz) gereksinmesi de etkili olmuştur

b- Siyasal bakımdan, Türkiye, Türkî cumhuriyetleri arkasına alarak hem AT karşısında (yalvarmak yerine) güçlenmek, hem Türk dış politikasını Yunanistan endeksinden kurtarmak, hem de uluslararası arenada yalnızlıktan kurtulmayı amaçlamıştır.

c- Psikolojik bakımdan, Türkiye kendisinden daha zayıf olan, yüzünü umutla kendisine döndürmüş bulunan ve kültürünü yayabileceği alanlar oluşturan akrabalarını bularak tatmin olmuştur.

Özet olarak, Türkiye'nin kendi doğusundaki bu ülkelere dönüşü, Batıcı dış politikanın alternatifi değil, tersine, Batı tarafından itilen girişimlerinin daha güçlü olarak yinelenmesine yönelik bir Batıcı politikanın sonucudur.

Statükoculuk, Anlamı ve Sorunları

Türkiye'de herhangi bir vatandaşa Türk dış politikasının temel ilkesinin ne olduğunu sorulsa, alınacak yanıt aşağı yukarı bellidir: "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh".

Bu mottonun uluslararası ilişkiler diline çevirisi Statükoculuktur, diğer bir deyimle anti-revizyonizmdir.

Revizyonizm, teknik anlamda, I. Dünya Savaşını bitiren antlaşmalara karşı çıkmaya denir. M. Kemal (yada, Anadolu) Hareketi bu açıdan ilginç bir durum göstermektedir, çünkü Türkiye Kurtuluş Savaşı sırasında Avrupa'daki ilk revizyonist ülke, hatta bunun için silaha sarılan ilk ülke olduğu halde, diğer bütün revizyonist ülkelerin aksine Cumhuriyet'ten sonra artık elindekileri sağlamlaştırmak gerektiğine inanacak ve kesin bir Statükoculuk (anti-revizyonizm) izleyecektir.

Gerçi revizyonizm olarak nitelenebilecek olaylar olmamış değildir. Örneğin 1936'da Montrö yapılarak Lozan Boğazlar Sözleşmesi değiştirilmiş, 1939'da Hatay alınmış, 1950'de Kore'ye asker gönderilmiş, 1974'te Kıbrıs çıkartması yapılmış, 1980'ler ve 90'larda İran'a ve özellikle K. Irak'a bu makalenin yazılış tarihine kadar yaklaşık 20 kez girilmiş, 1993'te Somali'ye, 1994'te Bosna'ya asker gönderilmiştir. Ama, "revizyonist" ülkeler en başta dış azınlıklarının kendi sınırları içine katmaya (irredantizm) dayanan revizyonizmi kaba güçle yapar ve bu yüzden de sonunda kendi varlıklarını tehlikeye sokarlarken, Türkiye dış azınlıklarıyla uğraşmamış, bütün yaptıklarını da uluslararası hukukun kara kaplı kitabına uygun olarak ve ülkesini tehlikeye sokmadan yapmıştır. Zaten, II. Dünya Savaşına giden yol açılırken, Türkiye temel tercihini statükocu ülkelerden (İngiltere, Fransa) yana kullanmış, bu tutumunu bugüne değin de sürdürmüştür.

Durum böyleyken, yine 1990'dan sonraki uluslararası büyük değişikliklerin ardından, hem kimilerinin statükoculuktan ayrılma saydıkları durumlar görülmüş, hem de politikasının artık statükoculuğu bırakması gerektiği fikirleri ileri sürülmeye başlanmıştır.

Bir kere, ardarda iki cumhurbaşkanının (Özal ve Demirel) ağzından duyulan "Adriyatik'ten Çin Denizine Türk Dünyası" lafı Türki cumhuriyetlerin liderleriyle yapılan doruk toplantılarında örs üzerinde çekiçle demir dövmeler, hatta dinci sağ ve ırkçı sağ kamuoyunda Dağlık Karabağ ve Bosna'ya müdahale istekleri sözkonusu olmuştur ve bunlar ve benzeri durumlar Türkiye'nin statükoculuğu bıraktığı, dışarı taşmaya başladığı biçiminde yorumlanmıştır.

İkincisi, dünya politikasında Türkiye'nin önüne büyük fırsat çıktığını düşünen kimileri, Türkiye'nin statükoculuğu terketmesini ve dışarı taşmaya başlamasını, örneğin Musul-Kerkük'e sarkmasını açık açık savunmaya başlamışlar, Misakı Milli sınırlarını bir "cendere" olarak nitelemeye girişmişlerdir.

Bu fikirlerin ne kadar doğru yada yanlış olduğu tartışması bir yana bırakılacak olursa, burada sözkonusu edilmesi gereken iki nokta vardır. Birincisi, statükoculuktan ayrılma olarak nitelenen değişikliğin nedeni, ikincisi de, bu değişikliğin Türkiye için taşıdığı tehlikeler.

Kısaca söylemek gerekirse, bütün bu resmî laflar ve eylemler SSCB'nin çökmesinin hemen ardından yaşanan heyecanlı dönemin ürünüdür ve bu dönemin Turgut Özal gibi taşkın bir kişiliğin egemen olduğu bir zaman dilimine rastlaması işin nazikliğini artırmıştır. Bu dönemde birini Özal'ın diğerini Dışişleri Bakanlığının temsil ettiği iki yaklaşım sözkonusu olmuştur. İkinci yaklaşım birincisini dengelemeye ve Türk dış politikasının geleneksel ihtiyatlı yaklaşımını sürdürmeye herşeye rağmen muvaffak olmuştur. Dışişleri Bakanlığının yaklaşımı, bu konuda, özellikle Körfez Bunahımı sırasında Genelkurmay'ın ihtiyatlı yaklaşımını da arkasına almıştır.

Bununla birlikte, Dışişleri yaklaşımının da yanlış değerlendirilmemesi gerekir. Bakanlık bir yandan "mayınlı" bir yeni dünyaya ihtiyatlı yaklaşımını sürdürürken bir yandan da eski statükonun (düzenin) bozulduğunun, dünyada yen bir düzen kurulmakta olduğunun farkında olduğunu gösterecek biçimde hareket etmiştir. Osmanlı'dan, hatta Bizans'tan gelen bir statüko politikasının mirasçısı olmasına rağmen yeni statükonun kurulmasına aktif biçimde katılmaya ve yeni düzende eskisinden daha düşük bir rol almamaya çaba göstermiştir. Çok kısa zamanda Türkî ve diğer devletlerde açılan 12 büyükelçilik, bu ülkeler gençliğine verilen binlerce burs, krediler, Bosna'nın sorunlarına gösterilen büyük ilgi vb. bunun örnekleridir. Türkiye bu ülkelerin uluslararası örgütlerde temsili için başarılı çabalar harcamış, onları devlet deneyiminden yararlandırmış, ekonomik yardım, kredi ve işbilgisi vermiş, onlara yeni dünyaya girişte psikolojik destek sağlamıştır.

Bunlara karşılık, bu ülkeler de Türkiye'ye önemli katkılarda bulunmuşlardır. Türkiye onlar sayesinde uluslararası yalnızlıktan kurtulmuş, prestij sağlamış, ekonomik açılım yapmıştır. Üstelik, Türkiye'ye sosyalizmin gelmesiyle birlikte ortaya çıkan değişiklikler sonucu, üstelik Türkiye'nin dış borç ve globalleşme yüzünden ekonomik olarak Batı'ya gitgide bağımlılaşığı bir dönemde Türk dış politikası alternatifler bulabilmiş, daha bağımsızlaşmış, AT karşısında görece olarak güçlenmiştir.

Gelelim, bu değişikliklerin Türkiye için taşıdığı tehlikelere.

Bir kere, Türkiye'nin kendi iç düzeni açısından hiç azımsanmayacak riskler ortaya çıkmıştır. Türkî devletlerden hız alarak güçlenen Turancı akımlar özellikle Elçibey Azerbaycanını bir "kiralık rahim" gibi kullanarak silahlı deneyim kazanmışlardır. Bosna olayından hız alarak güçlenen şeriatçı akımlar, Suudi Arabistan'dan direkt ithal etmekte zorlandıkları İslam etkisini Bosna'dan Türkiye'ye reeksport yaparak getirmeye başlamışlardır. Bu ülkelere verilen cömert kredilerin kaynağı Batı'dan alınan krediler olduğu için, zaten ülke kaynaklarının Güneydoğu'daki iç savaş tarafından sömürüldüğü bir durumda Türkiye ekonomik bakımdan zorlanmaya, "Eminönü'nde dilenip Yeni Cami'de sadaka veren" durumuna düşmeye başlamıştır.

İkincisi, Türkiye dış politika bakımından riskler içine girmiştir. Bu yeni ülkeler için vizyonu olup parası olmadığından bol keseden verdiği sözleri yerine getirmekte zorlanmakta, Türkiye imajının fos çıkması tehlikesi tehdit edici olmaktadır. Bir diğer risk, Türkî ülkelerin dış politikalarında, kendi aralarında ve özellikle azınlıklar açısından

kendi bünyelerinde mevcut sorunlara Türkiye'nin taraf olması durumu olarak belirtmektedir. Fakat yeni durumun Türkiye açısından taşıdığı en büyük tehlike, hiç kuşkusuz, Rusya'yla ilişkiler açısındandır. Yalnız, bu konuda daha ileri gitmeden, Türkiye'nin Soğuk Savaş ertesindeki durumunu gözden geçirmemiz gerekiyor.

II- SOĞUK SAVAŞ ERTESİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

"Soğuk Savaş Ertesi Dönem" Kavramı ve Düzeni

1989'da, Berlin Duvarının yıkılışı tarafından simgelenen Doğu Avrupa olayları patlak verdi ve uluslararası ilişkileri kökünden değiştirdi. Silahlanma yarışının masrafına dayanamayan Sovyet askeri varlığı bölgede etkisizleşince, iki blok arasında bir tampon bölge oluşturan Doğu Avrupa ipini koparmıştı. Arkasından, SSCB'de uzun zamandır süregelen, bir noktada da milliyetler sorunuyla birleşecek olan siyasal ve ekonomik krizler Perestrojka ve Glasnost'un başarısızlığı sonucu SSCB'yi yıktı. Aslında I. Dünya Savaşı sonunda dağılması gereken imparatorluk dağılmıştı.

Ortaya hemen bitakım sloganlar çıktı: Yeni Avrupa Mimarisi, Yeni Dünya Düzeni, Globalleşme. Batı dünyası ve düzeninin zaferini ilan eden bu tür sloganlar ilk kez duyulmuyordu. 20. Yüzyılda daha önce, I. ve II. Dünya savaşlarının ardından duyulan bu kavramlar şimdi üçüncü defa ortaya çıkıyorlardı. Kavramların daha önceki duyuluşlarında hep yeni bir "kararsız denge"ler bütünü ortaya çıkmış, her seferinde ülke sayısı artmış, zayıf ülkeler zarar görmüştü.

Bugün, bu koşullar çok daha vurgu kazanmış olarak gündemde. Batı'nın hem ekonomik sistem (kapitalizm) hem de değerler bütünü (liberalizm, insan hakları) olarak tüm yerküreye egemen olması anlamına gelen Globalleşme (küreselleşme), üç olgunun (1970'lerde gelişen çokuluslu şirketler, 1980'lerde gelişen iletişim devrimi ve 1990'larda Sovyet İmparatorluğunun dağılması) senkronize olması sonucu, daha önceki globalleşmelere (15. ve 16. yüzyıllardaki keşifler sonucu doğan sömürgecilik ve 1870'den sonra doğan emperyalizm) oranla çok daha güçlü olarak belirdi.

Bu durumda, zaten 1980'lerde çok zayıflamış olan Üçüncü Dünya ülkeleri iyice kötü duruma düştü. Güçlenen kapitalist sistem, artık rakibi kalmadığı için bu ülkeleri iyice boşladı. Nitekim silahlanma giderleri azaldığı halde dış yardımlar iyice düştü. Örneğin, II. Dünya Savaşı ertesinde yalnızca B. Almanya'ya sağlanan yardım, 90'ların ilk dört yılında Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ve Doğu Avrupa (DA) ülkelerine yapılan toplam yardımdan fazla olmuştu ki, BDT ve DA'ya yapılan bu yardım, eski Üçüncü Dünya'ya yapılanların dört katı olarak gerçekleşti. Artık "karşılıklı bağımlılık" denilen kavram ortadan kalktı; yalnızca Batı'yla bağımlılık var.

Global durum da kötüye gitmekte. Dünyanın şu anda 5.5. milyar olan nüfusu 21. Yüzyılın ilk çeyreğinde 8.5 milyar olacak. Bu büyümeyle başedebilmesi için dünya gayri safi hasılasının 1990-2025 döneminde yüzde 1.9 artması gerek. Oysa, Soğuk Savaş döneminde son 10 yılda bu oran bazen sıfır bazen de negatif oldu. Sonuçta, rekabetin şiddetlenmesi, yani çatışmaların daha da artması beklenmeli. Önümüzdeki 25 yıl içinde bağımsız devlet sayısının yüzde 50 artması bekleniyor Bunlar tekrar parçalanıp saf tutabilir. 2000'lerde en az 15 az gelişmiş ülkenin elinde kitle imha silahları olacağı hesaplanıyor.

Büyük devletlerin durumuna gelince, Rusya artık yalnızca Avrasya kuşağında etkili. Daha bir süre çalkantı yaşayacak ama, yine büyük. ABD tek süperdevlet kalmış olmasına rağmen, 1950'lerdeki gibi tek başına müdahale yapamıyor, müttefiklerinin yardımına ihtiyaç duyuyor. Rakipleri de durmadan geliyor. Yeni bölgesel mihraklar Almanya ve Japonya. ABD hem Japonya'nın, hem de AT'nin güçlenmesinden rahatsız. Bir yandan İngiltere'yi AT içinde Truva Atı gibi kullanırken, bir yandan da Rusya'yı AT'yi dengelemekte yardımcı unsur olarak görüyor. Şu anda B. Avrupa'yla Rusya arasında biri D. Avrupa ülkelerinden, diğeri Ukrayna, Beyaz Rusya ve Baltık ülkelerinden oluşan çifte tampon bölge olduğu, ideolojik tehdit de ortadan kalktığı için, B. Avrupa da Rusya'dan çekinmiyor. Rusya'nın bölgede istikrar sağlayabilecek tek güçlü ülke olması, onu Batı'nın nazarında yüceltiyor. Batı, bir yandan Rusya pazarına göz koyduğundan, bir yandan da Jirinovski benzerlerinin güçlenme olasılığından korktuğundan bugünkü Rus rejimini destekliyor.

Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye'nin Komşuları

Türkiye'nin başlıca üç grup komşusu var: Balkanlar, Ortadoğu, Kafkaslar.

1) Balkanlar

Balkanlardaki durum Almanya'nın yeni politikasıyla yakından ilgili. Almanya, AT'yi arkasından sürükleyerek Yugoslavya'yı Batı-Doğu Kilisesi çizgisinden böldü. Bosna sorununun çözilememesinin temel nedeni, Almanya'yı sınırlamak isteyen İngiltere'nin tarih boyunca hep Alman ilerlemsine karşı kullandığı Sırbistan'ın ezilmesine izin vermesi, ABD'nin de İngiltere'yi kıramayışı. Yunanistan da Türkiye ve Makedonya nedeniyle Bosna'ya ilgi duyuyor. Bosna'dan Türkiye'ye uzanan "Yeşil Yılan"dan (İslam Yılanı) korkuyor. Türk-Yunan ilişkileri böyle gittikçe, Türkiye'nin bölgede sözü dinlenir bir ülke haline getirdi.

Bulgaristan en sorunlu komşuyken, şimdi en sorunsuz komşu. Ekonomik bakımdan zayıf. 1980'lerin ikinci yarısında ad değiştirme kampanyasından yaralı. Romanya'yla da G. Dobruca nedeniyle kavgalı.

Yunanistan kronikleşmiş bir sorunlu komşu. Hem geleneksel Türk düşmanlığı, hem Türkiye'nin batısında olduğu için Türkiye muhtaç olmaması, hem de AT üyesi olmaktan gelen bir gücü sözkonusu. Ama, kendi başına sardırıldığı Makedonya sorunununda çok yıprandı. Sırbistan'ı açıkça destekleyen tek Batı ülkesi olarak da yara aldı.

2) Ortadoğu

Suriye, SSCB'nin çökmesi üzerine koruyucusunu yitirdi. Hâlâ ABD'nin terörist devlet listesinde olduğundan elikolu bağlı. Ortadoğu Barış Süreci içinde İsrail'e yanaşması "ehlileştigini" gösteriyor. Zaten 1990'dan sonra özel sektör ve yabancı sermayeye dayalı bir ekonomi politikası gütmeye başladı. Bununla birlikte, Türkiye'yle terör ve su konularında sorunları sürüyor.

Irak, Saddam'ın hataları sonucu denklemdeki yerini yitirdi. ABD'nin başlıca hedefi.

İran'ın Türkiye'yle bölgesel üstünlük ve şeriatçılığı yayma konularında sorunları var. Ama hem diğer bölge ülkeleriyle de Şiilerden ve toprak sorunlarından kaynaklanan problemleri var, hem ABD'nin bölgede "kuşattığı" ikinci ülke ve kendini izole olmuş hissediyor, hem Rusya ve Kürdleri tehlike olarak algılıyor, hem de petrol gelirleri çok düştü. Nüfusu 40 milyon iken yıllık petrol ihracatı 27 milyar dolardı, şimdi nüfusu 60 milyona çıktı, petrol ihracatı 17 milyara düştü. bu yüzden gerek kendinin gerekse Orta Asya'nın petrolünü ve doğalgazını Türkiye üzerinden Avrupa'ya uzatmak istediğinden, Türkiye'ye fazla karşı çıkamıyor.

3) Kafkasya

Kafkasya, Rusya için gerçek bir "arka bahçe". Rusya, bölge ülkelerinden hiçbirinin başka bir ülkenin etki alanına girmesini istemiyor. Çünkü hem burada petrol var, hem azınlık sorunları yoğun, hem de burası Rusya'nın geleneksel "yumuşak karmı"nın kapısı. Bu nedenlerle Rusya Kafkasya'ya bambaşka bir önem veriyor ve eğer Türk-Rus ilişkileri sağlıklı ise Türkiye'nin Kafkaslarda kalıcı ilişki kurması mümkün değil. Bir de Batı'nın Rusya'yı buralardaki tek istikrar sağlayıcı unsur olarak görmesini, bu yüzden deklemeleminin de anımsarsak, bu daha da doğrulanıyor.

Türkiye'nin Kafkaslardaki üç komşusunun üçü de zayıf ve istikrarsız. Bu niteliklerden zayıflığın, Türkiye'nin yararına olduğu ilk anda düşünülebilir. Çünkü Türkiye, bunların yerinde daha önce bulunan SSCB'nin güçlü oluşundan çok çekmiş, yeni durum karşısında rahat bir nefes almıştır. Şimdi de bu ülkeler Ermenistan dahil, Türkiye'ye sorun çıkarmaktan çekinmektedirler. Bununla birlikte, bu ülkelerdeki istikrarsızlığın Rusya'nın bölgeye gelip yerleşmesinde başlıca rolü oynadığı düşünülürse, durumun hiç de Türkiye lehine olmadığı ortaya çıkacaktır. Türkiye'nin çıkarı, Kafkaslarda bu üç ülkenin belirli bir iktisadi güce ve özellikle de istikrara kavuşmasıdır.

Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye'nin Bölgedeki Durumu

Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin durumu kesin ve istikrarlıydı: Türkiye Batı blokunun ileri bir karakoluydu ve bunun getirdiği stratejik önemden, bu önem teknolojik ve siyasal etkilerin yarattığı dalgalanmalara tâbi olmakla birlikte, büyük ölçüde yararlanıyordu.

Soğuk Savaş bitince, dünyadaki herşey gibi Türkiye'nin politikasını üzerine dayandırdığı dengeler de altüst oldu ve birbiriyle çok çelişkili iki durum birden ortaya çıktı: Birincisi, Türkiye'nin bölgede ağırlığı arttı, ikincisi, Türkiye'nin önemi zayıfladı.

1) Türkiye'nin Bölgede Ağırlığının Artması

Bu ağırlık artışı Türkiye'nin kendisinin katkıda bulunarak yarattığı bişey değildi; görece idi ve daha ziyade "olumsuz" nedenlerden kaynaklanıyordu:

a) Komşularının zayıflayışı. Soğuk Savaşın bitişiyile birlikte, Türkiye'nin "Kuzeydeki Büyük Komşusu" SSCB yıkıldı; onun yerine geçen Rusya iç sorunlara gömüldü. Dolayısıyla, Türkiye Kafkaslarda zayıf komşularla başbaşa kaldı. Balkanlarda ise Sovyet uyduları Rusya'dan ayrıldı, daha önce sözü edildiği gibi Bulgaristan sorun olmaktan çıktı. Yunanistan da kendine sorunlar yarattı. Ortadoğu'ya gelince, İran Irak'la

yaptığı savaştan sonra istikrar kazanamadığından, Irak Körfez'de yenildiğinden, Suriye de koruyucusuz kaldığından etkisizleşti.

b) Komünizmin ortadan kalkmasıyla Türkiye'nin ABD açısından azalan önemi, bu ülkenin Körfez Savaşı sonucu Irak'la İran'ın ikisine birden "Çifte Kuşatma" (*dual -yada double- containment*) politikası uygulamaya koyulmasıyla yeniden arttı.

c) Türkiye'nin Batı açısından azalmış olan önemi, Refah Partisinin iktidara gelme olasılığı ortaya çıkınca yine kıpırdanış gösterdi.

2) Türkiye'nin Bölgedeki Öneminin Zayıflaması

Dış Dinamik Açısından

a) Batı Avrupa'nın Türkiye'ye güvenlik açısından gereksinmesi azaldı, çünkü hem Komünizm çökmüş, hem de yukarıda söylendiği gibi Rusya'yla bu bölgenin arasına "çifte tampon" kurulmuştu. Ayrıca Batı Avrupa Eski Yugoslavya bunalımını çevreleyebilmiş, bu olayın serpintilerinin batıya doğru değil yalnızca doğuya ve güneye doğru olacağı anlaşılmıştı. Balkanlar değil de Ortadoğu açısından düşünülecek olursa, bu bölgeye barış gelmişti ve petrol akışı ABD tarafından güvenceye alınmıştı. Son olarak, Avrasya gerilimlerinde Türkiye'nin ciddi bir katkı getiremeyeceği anlaşılmış ve bu ülkenin AT'nin güvenliğini sağlayabilir gerekçesiyle örgüte alınmasının gereksiz olduğu kabul edilmişti.

b) ABD'ye gelince, bu ülke SSCB'den aldığı tehdit algılamasını Rusya'dan kesinlikle almamaktadır, üstelik, Avrasya'da istikrarın sağlanması için kendisinin Rusya'ya ihtiyacı vardır. Bunun yanı sıra, ABD hem Rusya pazarını ele geçirmeye önem verdiği için, hem de Jirinovski gibi fanatiklerin güçlenmesinden korktuğu için Rus rejimini desteklemektedir.

Türkiye İç Dinamikleri Açısından

a- Ekonomik Faktör:

Bir ülkenin dış politikası, son tahlilde, o ülkenin ekonomik gücünün bir fonksiyonu olduğundan Soğuk Savaş ertesinde ekonomisi istendiği kadar güçlenemeyen, buna karşılık yeni dönem koşullarında ekonomisi fazlasıyla zorlanan Türkiye'nin dış politika açısından güç duruma düşmesi söz konusudur. Çünkü Türkiye altı Türk ülkeye 1.5 milyar dolarlık yardım vermiş, örneğin yalnızca 1992 başı ile 1993 sonu arasında dört kıtadaki 32 ülkeye toplam 2.9 milyar dolar ekonomik yardım yapmıştır. Türkiye, aynı dönemde üç kıtada çeşitli felâketlere uğrayan 28 ülkeye çeşitli biçimlerde 213 milyon dolarlık yardımda bulunmuştur.

Bunları yapan Türkiye'nin 1992'deki bütçe açığı 4.2 milyar dolar, 93'te ise 9.2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin 1995-96'da ödemesi gereken dış borç taksiti 8.7 milyar dolar olup, iç borçları da çığ gibi artmaktadır.

b- Kürt Sorunu:

Türkiye'nin bir türlü akılcı çözüm bulmamakta direndiği bu sorun hem Türk diplomasisini hem de ekonomiyi olağanüstü zorlamaktadır.

Diplomatik açıdan sorunu Türk diplomatlarının ayağında tam bir tökezleme taşıdır. İki taraftan insan kayıpları arttıkça olayın terörizm olarak sunulması güçleşmekte, Türkiye'nin ne tür bir yaklaşım izlediği, ne tür bir çözüm bulmayı düşündüğü soruları yoğunlaştıkça, insan hakları karnesi zaten kırık olan Türkiye'nin diplomatlarının PKK'yi terörist olarak ilan etmeleri ülkelerini temize çıkarmaya yetmemektedir.

Kürt sorunu ekonomiyi de çok zorlamaktadır. Örneğin, sonbahar 92'deki tek bir sınırötesi operasyonunu maliyeti 1.5 milyar dolar olmuştur. 1993'te Türkiye'de terörle mücadele 7 milyar dolar, 94'te 8.2 milyar dolar harcandığı bildirilmektedir. Diğer bir sayı vermek gerekirse, Kürt sorunu Türkiye'de Gayri Safi Milli Hasıla'nın (GSMH) yüzde 5'ini götürmektedir.

c- Medya, kamuoyu ve muhalefetteki çarpıtmalar

1990 ve 91'de Türk kamuoyuna aşırı beklentiler pompalanmıştır. Türkiye'nin büyük bir devlet haline geldiği, Türk devletlerin lideri olacağı vb. söylenmiştir. Tabii, bundan sonra, bütün muhalefet anlayışı bu beklentilerin gerçekleştirilme derecesine endekslenmiş ve bu da çeşitli nedenlerle Türkiye'nin çıkarlarına çok zararlı olmuştur.

Çünkü, birincisi, kimi ülkelerde (özellikle Rusya'da) Türkiye'nin imajını çarpıtmış, alarm yaratmıştır. Bu da Türkiye'ye karşı olanların cephesini güçlendirmiştir. İkincisi, Türk diplomatlarının ve hükümetlerinin işini çok zorlaştırmıştır, çünkü kamuoyu Türkiye'nin Bosna ve Karabağ başta olmak üzere tüm dikenli sorunlara bulaşmasını ister hale gelmiş, medya da tüm dış sorunları öncelikler, ulusal çıkar ve güvenlik perspektifi yerine "aktiflik-pasiflik", "dostluk-düşmanlık" hatta "Müslüman-Gâvur" gibi akıldışı perspektiflere yöneltmiştir. Üçüncüsü, gerçekleşmesi mümkün olmayan beklentiler Türkiye kamuoyunda düş kırıklığına ve moral bozukluğuna yol açmıştır.

Türkiye'nin Balkan, Kafkas-Orta Asya ve Ortadoğu Politikaları**Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye Açısından Balkanlar**

Bulgaristan'daki rejimin yıkılması ve değişmesi, bu ülkedeki Türk azınlığın rahatlaması açısından olsun, Türkiye'nin tehdit algılaması bakımından olsun çok rahatlatıcı olmuştur. Üstelik, yatırım ve ticaret olanakları doğmuştur.

Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin en önemli komşusu Yunanistan'ın 1990'larda önemi azaldı, çünkü bu ülke Arnavutluk ve özellikle de Makedonya konularında kendine problem yarattı ve onlarla uğraşmaktan Türkiye'ye fazla sorun çıkaramadı. Ege'de zaman zaman görülen ve korkulan olaylar Türkiye'nin 12 mil olayına çok duyarlı olmasından çıkmaktadır. (12 mil durumunda Yunan karasuları yüzde 35'den yüzde 64'e çıkacak, doğal olarak Yunan kıta sahanlığı ve hava sahası da birlikte genişleyecek, Türk karasuları %8.8'den yalnızca yüzde 10'a çıkacak, açıkdeniz yüzde 56'dan yüzde 26'ya inecektir. Bu durumda Ege ve Marmara'daki Türk limanlarından kalkan hiçbir gemi Yunan

karasuyundan, hiçbir uçak da Yunan hava sahasından geçmeden Akdeniz'e çıkamayacaktır). Bu bunalımların zaman zaman yinelenmesi normaldir. Unutmamak gerekir ki bu iki ülke, ulusal bilinçlerini yüz yıl ara ile (1820'ler ve 1920'ler) birbirleriyle savaşarak (yani birbirlerini kullanarak) inşa etmişlerdir.

Türkiye'nin Bosna Konusundaki Girişimleri

Bunlara karşılık, Yugoslavya'nın parçalanma süreci Türkiye'nin halen devam eden bir biçimde büyük enerji harcamasına yolaçtı, çünkü Türkiye Balkanlarda istikrarın ve işbirliğinin zarar görmesini kendi çıkarlarına aykırı buluyordu. Nitekim, ilk olarak, Türkiye İslam Konferansı Örgütü çerçevesinde bir Temas Grubu kurulmasına önayak oldu. İkincisi, sürekli talepte bulunarak sonunda (Haziran 1994) BM Barış Gücü UNPROFOR'a 1400 asker, uçuş yasağının denetimi için de 18 adet F-16 yolladı. Hatta, kanımca Türkiye'nin Somali Barış Gücüne katılmasının tek nedeni, Bosna'da Sırp, Rus ve Yunan baskısı sonucu kabul edilmeyen katkısını kabul ettirmektir. Üçüncüsü, Mart 94'te ABD girişimiyle kurulan Boşnak-Hırvat Federasyonunun büyük destekçisi oldu. Türk dışişleri bakanı bu iş için üç kez bölgeye gitti. Dördüncüsü, Boşnak ve Hırvatlarla dışişleri bakanları ve devlet başkanları düzeyinde toplantılar yaparak federasyonu desteklemeye ve ilerideki Balkan işbirliğinin nüvesini oluşturmaya çalıştı. Beşincisi, Hırvatistan'a sığınan mültecilerin evlerine güvenle dönmeleri amacıyla oluşturulan "Ortak Polis Gücü"ne 50 polisle katkı yaptı (Aralık 1995). Altıncısı, Ocak 1996'da NATO'nun "Barış Uygulama Gücü"ne (IFOR) katkıda bulundu.

Türkiye'nin Bosna Konusuna Angaje Olmasının Nedenleri

Yugoslavya'nın parçalanmaması için önce 'toprak bütünlüğü' ilkesini savunan, parçalanma kaçınılmaz hale gelince de uluslararası hukukun "bağımsızlık" ve "ayrılan ülkelerin toprak bütünlüğü ve birliği" gibi başka ilkelerini ön plana çıkaran Türkiye, Boşnakları niye bu kadar destekledi? Müslüman oldukları, Osmanlı'nın anısını yaşattıkları için mi?

Türkiye'de özellikle İslamcı kamuoyu Boşnakları destekliyor; bunun da etkisi var. Ama başında dünya kadar sorunu varken (Rusya'nın "geri dönüşü", Fırat'ın suları, alarm veren ekonomi, özellikle de Kürt sorunu) asıl nedenler çok daha derinlerde:

Bir kere ve herşeyden önce, Bosna'da bugün Müslümanları Katolik ve Ortodoksların yanında kabul etmek istemeyen zihniyet, yarın öbürgün Türkleri de Avrupa Birliğine kabul etmek istemeyecektir. İkincisi, Türkiye Balkanlarda destabilizasyondan çok çekinmektedir. Yalnızca Balkanlar kendisinin Avrupa'ya çıkış kapısı olduğu için değil; barış içinde bir Balkanlarda etkili olmadıkça kendisinin "Avrupalı" sayılmayacağını bildiğinden. İster Yunanistan'ın deyimiyle "Yeşil Yılan", isterse "Ortodoks Ekseni" olsun, Balkanlardaki her türlü kutuplaşma Türkiye'nin aleyhine işleyecektir. Üçüncüsü, Türkiye sınırların zorla değiştirilmesine ve azınlıkların yol açtığı her türlü sınır değişimlerine karşıdır ve bunun nedeni de uzun uzun anlatmaya gerek bulunmayacak kadar açıktır: Kürt Sorunu.

Türkiye'nin Balkan Politikasının Fiyatı ve Yararı

Önce fiyatı: Türkiye yalnızca Yeni Yugoslavya'yla değil, özellikle ABD 1994 Kasımı sonunda Bosna'daki silah ambargosunu kaldırdıktan sonra İngiltere-Fransa-Rusya troykasıyla da ters düşmüştür.

İşin daha ciddi tarafı, burada tarihsel sürekliliğe de bir ters düşüş vardır, çünkü 18. ve 19. yüzyıllarda troykanın ilk iki üyesi, Almanya'yı Doğu Avrupa ve Balkanlarda frenlemek için üçüncüden sık sık yararlanmışlardır ve günümüzdeki Bosna sorununda Sırbistan'a karşı kullanılan kadife eldiven bize bu politikayı anımsatmaktadır. Olumsuz tarihsel sürekliliğe bir atıf daha yapmak gerekirse, Sırp-Yunan ittifakının da tarihsel olduğu söylenebilir. Yunanistan'ın Makedonya'yı bir türlü tanımaya yanaşmadığı anımsanırsa, bunun nedenini anlamak için haritaya bakmak yeterli olacaktır: Makedonya'nın varlığı, diğer ikisinin ortak sınırını birbirinden koparmaktadır.

Türkiye'nin Bosna politikasının bir olumsuz tarafı da şudur ki, Barış Gücünde görev yapmakta olan tek bir Türk askerinin tabutu Türkiye'ye geldiğinde, bu Refah Partisine binlerce oy anlamına gelecektir.

Bu politikanın olumlu yanlarına gelince:

Bosna olayı, herkesin timsah yaşları döktüğü ama kimsenin bişeyler yapmaya yanaşmadığı haksızlığa uğramış insanlardan yana çıkan bir Türkiye'ye kendini bölgesel bir güç olarak kabul ettirme fırsatını vermiştir. Türk politikası, ayrıca, Sırların tek açık müttefiki olan Yunanistan'ın bu politikasını açığa çıkarmakta önemli bir rol oynamıştır.

Soğuk Savaş'ın son döneminde SSCB'nin zayıflaması Türkiye'yi çok rahatlatmıştı. Bütün enerjisini içteki reformlara harcamak isteyen Gorbacov, Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşmasında (AKKA) Doğu Anadolu'daki Türk kuvvetlerinin indirim dışı bırakılmasına olanak tanıyarak Türkiye'nin Kafkaslardan tehdit algılamasını büyük ölçüde azaltmıştı. Daha sonra SSCB parçalanıp da Kafkas ve Orta Asya'nın çoğu Türk kökenli bağımsız ülkeleri bağımsızlıklarını ilan edince Türkiye daha da rahatladı. SSCB'yle ortak sınır kalmamış, yerine zayıf komşular gelmişti.

Türkiye bu aşamada, daha önce de sözünü ettiğim gibi, hem çabuk heyecanlanan kamuoyunun etkisi, hem İran kaynaklı siyasal İslam korkusuna kapılan ABD'nin yüreklendirmesi, hem de Avrupa Birliği gözünde daha önemli bir yer kazanmak umudu sonucu bir yenilgiye kapıldı: SSCB'nin parçalanmasının ortaya bir boşluk çıkardığını sandı. "Adriyatik'ten Çin Denizine Türk Dünyası" gibi sözler bu dönemde sarfedildi ve doğal olarak Rusya'yı çok rahatsız etti. İki yıl sonra durum değişecektir; hem Türkiye'nin yetersizlikleri ortaya çıkacak, hem de Rusya kendini toparlamaya başlayıp dış göstermeye koyulacaktır.

Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'ya İlgisinin Boyutları

Coğrafi ve ekonomik bakımdan, Kafkasya, Orta Asya ve Rusya'ya giden ticaret yoludur. Orta Asya'nın siyasal ve diğer bakımlardan Türkiye için öneminin yanı sıra, Rusya ticareti önemlidir. (1993'te 2 milyar dolardan fazla, Türk müteahhitlik şirketlerinin yüklenimleri 5 milyar dolar, Türk Eximbank'ın kredileri 1.4 milyar dolar). Türkiye de

büyük ölçüde Rus doğalgazına bağımlıdır. Bunu azaltmak için Türkmenistan doğalgazının gelmesi çok önemli olacaktır.

Psikolojik açıdan, birdenbire kuzenlerini keşfeden Türkiye kamuoyu, özellikle arasında dil sorunu bulunmayan Azerbaycan'a ve genellikle Türki ülkelere büyük ilgi duymuştur. Bu ilgede, Türkiye'nin uluslararası planda yalnızlığı ve kendisinden zayıf kuzenler bularak psikolojik rahatlaması önemli rol oynamıştır.

İç politika bakımından, bir kere, Türkiye'de önemli sayıda (8 milyon) Kafkas diasporası yaşamaktadır. Azeriler, Gürcüler, Abazalar, Çerkesler, vb. Üstelik bunlar çok uyanık ve etkili insanlardır. İkincisi, başta sağcı partiler olmak üzere genellikle Türkiye kamuoyu ve medya Ermeni-Azeri kavgasında kendini taraf hissetmiş, Elçibey'in panturanist söylemi özellikle MHP'nin faaliyetini artırmış, bu durumda Dışişleri Bakanlığı politikacılar tarafından sürekli sıkıştırılmaya başlanmıştır.

Stratejik açıdan düşünülürse, 1918'deki kısa süreli "Kafkas Seddi" Kurtuluş Savaşına Sovyet yardımının gelmesini önlemek açısından Türkiye için zararlı olmuştur ama, 1991'de TC-SSCB ortak sınırını kaldıran yeni sed çok rahatlatıcı bir durum yaratmıştır.

Türkiye'nin Kafkas ve Orta Asya Yaklaşımı ve Bunun Çıkardığı Sorunlar

Türkiye bu ülkelere iki temel sloganla yaklaşmıştır: 1) Bağımsız, laik, demokratik rejimlere sahip olmak, 2) Liberal pazar ekonomilerine dönmek. Aslında Türkiye'nin kendisi için de özlmleri olan bu sloganlar, bu ülkelerle ilişki açısından kimi sorunlar çıkarmışlardır.

Çünkü, bağımsızlık ve demokrasi ilkeleri Rusya'yı, demokrasi ilkesi hâlâ işbaşında bulunan eski komünist liderleri, laiklik ilkesi de İran'ı rahatsız etmiştir. Liberal pazar ekonomisi ise, hem Türkiye'nin hem de bu ülkelerin ekonomik zayıflığı nedeniyle bir slogan olarak kalmaya mahkum olmuştur.

Türkiye'nin Kafkas ve Orta Asya Politikasının Amaçları

Bu amaçların en önemlisi, bölgede bağımsız devletlerin kurulmasıdır. Türkiye bunu iki nedenle istemektedir. ABD'yle "Stratejik İşbirliği" sayesinde bölgede serbest kalan Rusya'yla ortak sınıra bir daha dönmek için ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği projesinin de yardımıyla bölgede bir pazar ve karşılıklı bağımlılık yaratarak Rusya'yı bölge dışında tutmak için. Nitekim, Karabağ savaşı olmasaydı, Türkiye'nin o kadar istediği Azeri petrol boru hattı büyük olasılıkla şimdiye kadar gerçekleşmiş olacaktır; Rusya bölgede bu savaş sayesinde güçlü ve söz sahibidir. Bölgenin Türkiye'den en uzak ülkesi Ermenistan'ın Türkiye'yle ilişki kurmak istemesinin nedenlerinden biri de, mevcut durumun devam etmesi halinde bu ülkede Rusya'nın siyasi, İran'ın da ekonomik bakımdan egemen olacak olmasıdır.

Türkiye'nin bir diğer amacı, Orta Asya yolunu açık tutabilmektir.

Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'da Gerçekleştirdikleri

1) Altyapının kurulması:

Eğitim: Rusya'ya ve Rus kültürüne bir alternatif yaratabilmek için Türkiye Türkî ülkelere 11.000 eğitim bursu vermiştir. Bunun yanısıra askerî öğrencilere ve diplomatlara da Türkiye'de eğitim olanağı sağlanmaktadır. Azerbaycan Latin alfabesine 1992'de geçmiş olup, Özbekistan ve Türkmenistan'ın aşamalı olarak geçmeleri planlanmıştır. Bu ülkelere yönelik yayın yapan Türk kanalı "Avrasya" Mayıs 1992'de yayına başlamıştır. Azerbaycan TRT-1'i de alabilmektedir. Bununla birlikte, Türkî ülkeler Rusya'dan çekindiklerinden bu yayınları alıp merkezi biçimde dağıtamamaktadırlar.

Ulaşım: Eskiden bütün Türkî başkentleri birbirine Moskova üzerinden bağlanırdı. Şimdi Türk Hava Yolları bunların arasında direkt bağlantı sağlamıştır.

Telekomünikasyon: Azerbaycan'a Ekim 1992'de Netaş dijital telefon santrali kurmuştur. Eski SSCB'deki ilk dijital santral olan bu sistem Kazakistan'a da kurulmuş, şimdi Azerbaycan'a üçüncü dijital sistem konmaktadır. PTT, Türkî devletlerin herbirine 2500'er hatlık (Kazakistan'a 3500) santral armağan etmiştir. Toplam maliyeti yalnızca 25 milyon dolar olan ve genişletilebilir nitelikte inşa edilen bu santraller yine PTT'nin sağladığı yer istasyonları aracılığıyla Türksat uydusunu kullanarak Türkiye üzerinden çalışmakta, Türkiye transit ücreti almaktadır. Netaş Azerbaycan'da ayrıca telefon aпараты fabrikası da kurmuş, santral fabrikası da inşa etmektedir.

2) Kredi ve Finansman:

Türkî ülkelerde halen 300'ün üzerinde Türk firması faaliyet göstermekte, Eximbank da kredi sağlamaktadır. Özel sektör Azerbaycan'a 500 milyon dolarlık yatırım yapmıştır. Ayrıca Gürcistan'a 100 milyon dolarlık kredi açılmış olup yine krediyle elektrik verilmektedir. Mart 91'de gönderilen 240.000 dolar tutarında deprem yardımı ve Şubat 92'de yollanan insanî yardımın yanısıra, Ekim 92'den sonra Ermenistan'a 52.000 ton buğday verilmiş, bu ülkeye insanî yardım uçaklarının ve trenlerinin geçmesi sağlanmıştır. Bu tutum özellikle Kelbacar'ın bu ülke tarafından işgalinden sonra kamuoyunun baskısı üzerine Nisan 94'te sona ermiştir.

3) Diplomatik ve İdarî Yardım:

Türkiye, Türkî ülkelerin uluslararası örgütlerde (İslam Konferansı Örgütü, Birleşmiş Milletler, Karadeniz Ekonomik İşbirliği, İktisadi İşbirliği Örgütü, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) temsilini sağlamış, onlara bu konuda bilgi yardımında bulunmuştur. AGİK Minsk Grubundaki dokuz ülkeden biri olan Türkiye, Gürcistan-Abhazya arasındaki UNİMOG'da da askerî gözlemciler bulundurmaktadır.

Yeni anayasalar, seçimle gelen parlamento, ulusal ordu, ulusal para, ulusal dil, kadrolarda ulusallaştırma gibi yepyeni deneyimler yapmakta olan Türkî devletlere Türkiye bilgi, tecrübe ve psikolojik destek alanlarında yardımda bulunmaktadır.

Kafkas ve Orta Asya Politikasının Hataları ve Tehlikeleri

1) Ekonomik Açıdan:

Çok söz verip sonra da tutamamak Türkiye'ye prestij kaybettirmektedir.

Türkiye, bu ülkelere verdiği kredileri Batı'dan kredi olarak almaktadır. Bunları kendisi zamanı geldiğinde Batı'ya geri ödemektedir ama, kendisine geri ödenmesi biraz kuşkuyla gözükmektedir. Bu krediler, Kıbrıs ve Kürt konularının yanısıra Türkiye'nin ekonomik tükenişine olumsuz katkıda bulunmaktadır.

Gürcü-Abhaz çatışması çıktığında, Türkiye'de Abhazlar örgütlenip soydaşlarına gıda vb. yardımı yollamışlar, hükümet buna engel olamadığı için aynı miktarı Gürcistan'a yaptığı insani yardıma eklemiştir; bir de bu gibi durumlar vardır.

2) Dış Politika Açısından:

SSCB'ye birlikte Rusya da ortadan kalkmış gibi hareket etmenin yanısıra, resmî politikanın değil ama Türkiye'deki kimi grupların Türkî ülkelere Türk-İslam Senteziyle yaklaşmaları Rusya'yı ürkütmüştür. Ayrıca, Türkiye'deki kimi Kafkas göçmenlerinin Çeçen-Rus çatışmasında gönüllü olarak gidip çarpışmaları söz konusudur. Rusya bu ve benzeri konularda Türkiye'yi zorlamak için bir dizi önlem almaya başlamıştır. Kafkaslarda Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşmasını (AKKA) uygulamaktan kaçınmakta, yeni Boğazlar Tüzüğüne karşı çıkmakta, petrol ve doğalgaz boru hatlarının Türkiye'den geçmesine engel olmakta, PKK'ye ülkesini açmaktadır.

Türkiye'nin dış politikası açısından bir diğer tehlike, Türkî ülkelerin gerek başka ülkelerle, gerek birbirleri arasında, gerekse de kendi içlerinde çıkan ve çıkabilecek çatışmalara Türkiye'nin ister istemez taraf olması ya da taraf sayılması olarak belirmektedir.

3) Türkiye'nin İç Siyasal Düzeni Açısından:

Kürt milliyetçiliğinin Türkiye'de yaratmakta olduğu tepkiyle birleşince, başta Azerbaycan olmak üzere Türkî ülkelerden gelebilecek panturanist ve İslamcı akımlar ileride büyük tehlike yaratacak potansiyeldedir. Türkiye'deki dinci vakıflardan 80 kadarının bu ülkede din ağırlıklı kolejler açmış oluşu bu durumu daha da ciddileştirmektedir.

Ekonomik bunalımda olan Türkiye'nin bu uzak soydaşlara bu kadar dikkat ve yardım harcaması, buna karşılık Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun hâlâ mahrumiyet bölgesi oluşu, Kürt kökenli yurttaşları devlete yabancılaştıracak bir unsur olmaktadır.

Nihayet, özellikle Kafkaslardaki etnik kavgaların Türkiye'deki Kafkas diasporalarına yansması, Türkiye'nin zaten nazik olan etnik dengesini daha da bozabilecektir. Nitekim, Abhaz ile Gürcü kahvelerinin ayrıldığı duyulmaktadır.

Balkan ve Kafkas Politikaları Üzerine Düşünceler

Türkiye'nin son Balkan politikaları bu ülkenin dış politikasının Batıcı yanını, Kafkas politikaları da Statükocu yanını bir kez daha doğrulamaktadır.

Bu bağlamda, iki noktanın insanı yanıltmasından kaçınmak önemlidir.

Birincisi, zaman zaman Türkiye'de cumhurbaşkanlarının da aralarında yer alabildiği, dış politikadan sorumsuz kimi çevreler, bu politikanın yayılmacı olduğuna ilişkin demeciler verebilmektedirler. Özellikle İslamcı ve ırkçı çevrelerden oluşan bu kişi ve kurumların, Dışişleri Bakanlığı tarafından yürütülen politikayla ilişkileri yoktur.

İkincisi, bugün dünyanın en çalkantılı üç bölgesi Türkiye'nin batısına (Balkanlar) doğusuna (Kafkaslar) ve güneyine (Ortadoğu) isabet etmektedir. Böyle hızlı bir değişkenlik içinde Türk dış politikası, yeni statükosunun oluşumunu mümkün olduğu kadar kendi çıkarına etkileyebilmek ve Soğuk Savaş öncesine oranla daha kötü bir duruma düşmemek için çok daha aktif olmak zorunda kalmaktadır. Bu aktiflik, bu politikanın yanlış olarak revizyonist diye algılanmasına yol açmamalıdır.

Türkiye ve Ortadoğu: "Su ve Terör"

Soğuk Savaştan sonra Türkiye, Balkanlarda ve Kafkaslarda olduğu gibi Ortadoğu'da da görece bir rahatlığa kavuşmuştur. Yukarıda da sözü edildiği gibi, Körfez Savaşı sonucu Irak tamamen devreden çıkmış, İran ABD tarafından soyutlanmış, Suriye ise SSCB'nin dağılması ve Ortadoğu Barış Süreci sonucu "ehlileşmeye" başlamıştır.

Bununla birlikte, Türkiye'nin bu ülkelerle yine birtakım sorunları vardır. Suriye'yle Hatay, İran'la da idoloji anlaşmazlığı gibi nisbeten kronikleşmiş sorunlar sayılmazsa, bölgede Türkiye'nin karşılaştığı sorunlar su ve terörle ilgilidir.

Su konusu, aslında bugünün sorunu olmaktan çok geleceğin sorunu gibi gözükmektedir. Bu konudaki asıl çatışmayı çıkaran Suriye'yle 17 Temmuz 1987'de yapılan anlaşma sonucu bu ülkeye saniyede 500 metre küp bırakılmakla birlikte, ileride örneğin bir kuraklık yada nüfus artışı vb. gibi durumlar sözkonusu olduğunda sorunun ne hal alacağı Suriye yetkililerini hırçınlığa götürür gözükmektedir. Fırat ve Dicle'nin sularıyla beslenen Irak da olaya kaularak Türkiye'nin karşısında yer almaktadır.

Sınıraşan ırmaklar tek bir ülkenin malı sayılmazlar. Bununla birlikte, bu konuda uluslararası kabul gören tek ve yerleşmiş bir kurallar bütünü bulunmadığı için, Türkiye hem Fırat ve Dicle'nin kaynağına sahip olarak suları ilk kullanan olmak, hem de bölgenin güçlü devlet niteliğini taşımak bakımından avantajlı durumda bulunmaktadır. Bu yüzden Türkiye olayı ağırdan almaktadır.

Ama, Türkiye'nin bölgede sıkışmasına yol açan bir sorun vardır: Kürt sorunu.

Kürt sorunu, Irak'la Türkiye arasında eskiden beri bir çatışma konusu değil, tersine, birleştirici bir konu olagelmıştır. Bununla birlikte, Saddam'ın 1990'da Kuveyt'e saldırması, sonuçta Müttefiklere yenilmesi, bunun arkasından güneyde Şiilerin kuzeyde de Kürtlerin ayaklanması, Saddam'ın orduyu kullanarak ikisini de bastırması, Kürtlerin İran ve Türkiye'ye sığınması gibi bir dizi olayın ardından Temmuz 91'de ABD'nin liderliğinde bir "Huzur Operasyonu-2" gerçekleştirilmiştir. Bu operasyon sonucu K. Irak'ta Türkiye sınırına bitişik bölgede kurulan "Güvenli Bölge", Saddam'dan korkarak Türkiye'ye sığınan Kürtlerin buraya dönmesiyle kısa sürede bir "Kürt devleti" embriyonu niteliği kazanmıştır.

Hernekadar bu "devlet" in organları Kürtlerarası (Barzani-Talabani) çatışmalar yüzünden işleyemez durumdaysa da (bu konuda bkz. B. Oran, "Kalkık Horoz", Çekiç Güç ve Kürt Devleti, Ankara Bilgi Yayınevi, 1996) kendi Kürtleriyle ilgili sorunları hâlâ demokratik bir çözüme ulaştıramayan Türkiye durumdan ciddi oranda tehdit algılamaktadır. Çünkü K. Irak'ta bölgenin Kürtleri güçlense bu "devlet" Türkiye Kürtlerine "örnek" olabilecek, güçlenip de K. Irak'ta iktidar boşluğu doğsa PKK buraya yerleşerek üs edinecektir.

Suriye konusunda fiili durum da ciddidir. Türkiye'yle olan sorunları, özellikle de su sorunu bakımından elinde başka koz bulunmayan Suriye PKK'ye hoşgörüyle, hatta yardımcı bir tavırla yanaşmaya devam etmekte, bu tutumunu sürdüreceği izlenimini vermektedir. Nitekim, PKK lideri Abdullah Öcalan (Apo) Suriye'nin izni ve korumasıyla bu ülkede barınmaktadır.

Göründüğü kadarıyla, Türkiye'nin "terör"le ilgili dış politika sorunu, kendi içindeki Kürt sorununun sağlam ve kalıcı bir çözüme ulaştırılmasına bağlı bulunmaktadır.

III- SONUÇ

Türk dış politikası, Cumhuriyet'in başından bu yana iki temel direk üzerinde yükselmiştir: Batıcılık ve Statükoculuk.

Soğuk Savaşın bitmesiyle, bütün dünyadaki statükoyla birlikte Türk dış politikasının içinde cereyan ettiği koşullar da çok radikal biçimde değişmiştir.

Soğuk Savaş sırasında bu politika Sovyet blokuna karşı Batı'yla işbirliği yapmak gibi bir ana temaya dayanıyordu. Bu tema içinde Türkiye'nin sorunları iki kutuplu dengenin belirgin çizgileriyle tanımlanmış bulunuyordu. Bu nedenle Türk dış politikasının manevra alanı dar, yeni olanaklar yaratma yetisi sınırlı, ama istikrarı sağlamdı.

SSCB'nin ortadan kalkması üzerine durum görece basitliğini yitirmiş ve çok karmaşıklaşmıştır. Türk dış politikası yeni statükonun oluşum sancıları içinde kendine yeni (ve eskisinden daha zayıf olmayan) bir rol inşa etme zorunluğuyla karşı karşıya kalmış, Batı dünyası dışında yeni olanakların ortaya çıkması üzerine eskisine oranla çok aktifleşmiş, manevra alanını çok genişletmiş, bu arada da iki kutuplu dünyadaki eski istikrarını doğal olarak yitirmiştir. Bu yeni duruma bakıp da hemen Türk dış politikasının Statükoculuktan ve Batıcılıktan vazgeçtiği yargısına varmak gerçeklere son derece terstir. Eski statükonun yıkıldığı ve yenisinin kurulduğu bir dönemde, Türk dış politikası gerek tarihsel sürekliliği gerekse jeopolitik konumu aynen devam ettiği için temel ilkelerinden vazgeçmeden, yeni statükoda yerini aramaktadır.

Bu süreç içinde bu politikanın uygulayacağı temel çizgiler en olmalıdır?

1) SSCB'nin ortadan kalkmasıyla Türkiye'nin kuzeyinde "boşluk" doğmamıştır. Tersine, kapitalist düzenin rakibi yenilince Batı'nın Rusya'dan korkusu ve dolayısıyla Türkiye'ye stratejik gereksinmesi azalmış, Avrasya kuşağındaki yeni istikrarsızlığı dinginlemenin ancak Rusya'nın harcı olduğu da aynı anda ortaya çıkmıştır.

Bu veriler içinde Rusya, tarihsel geçmiş de hesaba katıldığında, Türkiye için SSCB'den çok daha tehlikeli olma potansiyeline sahip bir ülkedir. Bu "Kuzeydeki Büyük Komşu"yu hesaba katmadan, ona rağmen yapılmak istenecek her şey, Türkiye'ye yarardan çok zarar getirebilir. Nitekim, getirmektedir. Dışişleri Bakanlığı bu durumun bilincinde gözükmekle birlikte, muhalefet ve kamuoyunun aynı rasyonellik içinde olduğu söylenemez.

2) Türkiye, Bosna konusunda haklının ve mazlumun tarafını tutarak saygı toplamış, Balkanlarda varılacak çözümlerin kendini dışlayarak yapılamayacağı düşüncesini karşı tarafı telkin etmiştir. Bununla birlikte, Bosna konusunun ülkedeki İslamcılara da yaradığını unutmamak ve bu yolla yapılabilecek Panislamizm "ithalatı"nı önlemek çok önemlidir.

Balkanlarda, Yunanistan sorunu aynen devam etmektedir. Gerçi bu ülke çeşitli davranışlarıyla kendini dara sokmaktadır ama, aradaki sorunların orta vadede çözülebilir nitelikte olmaması, bu "müttefik" ülkenin atacağı adımların çok yakından izlenmeye devamı zorunluluğunu getirmektedir. Türkiye'nin şu anda yapabileceği, Yunan adalarının çokluğu yüzünden dezavantajlı olduğu Ege'de ve İstanbul'da Rum azınlığının kalmaması yüzünden dezavantajlı bulunduğu Batı Trakya'da bu izlemeyi dikkatle sürdürmek, oldubittilere izin vermemektir.

Kıbrıs'a gelince, bu konuda Türkiye'nin durumu artık daha sıkışmıştır. KKTC ekonomik bakımdan iflas etmiştir. Güney Kıbrıs'ın yavaş yavaş Avrupa Birliği'ne (AB) girmeye başlaması süreci karşısında uygulanabilecek tek kalıcı politika şu gözükmektedir: Bu süreç içine K. Kıbrıs'ın da dahil edilmesi kabul edilmeli, bu yapılırken, K. Kıbrıs'ın en azından belli bir dönem bir yandan AB'nin yardımlarından daha fazla yararlanırken, bir yandan da siyasal ve ekonomik özerkliğini koruması sağlanmalı, Kıbrıs Türkleri konusunda Türkiye'nin garantörlüğü devam edemeyecekse bu insanları AB'nin garantörlüğü altına koydurmalı, ama bu garantinin işlememesi halinde Türkiye'nin sorumluluğu kabul etürlmelidir.

Önasya (Kafkasya) ve Orta Asya'da yeni akraba devletlerin ortaya çıkması Türkiye açısından önemli ufuklar ve olanaklar açmıştır. Bununla birlikte, Türkiye'deki ırkçı akımın özellikle Azerbaycan'da yuvarlanarak güçlenmesi ve bu yoldan bir Panturanizm "ithalatı" olabileceğinin gözden kaçırılmaması gerekmektedir. Ayrıca, bu bölgelerde Türkiye'yle ilgili hayal kırıklığı yaratılmaması, bu arada da bunlarla ilişkilerin Rusya'nın tepkisini çekmeden sürdürülmesi çok önemlidir.

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte ABD ve NATO'yla ilişkilerin Türkiye için yararı ve tehlikesi azalmış, ama ortadan kalkmamıştır. Türkiye bu ikiliden Batı kulübü içinde tutunmak için yararlanmaya devam ederken, Ortadoğu'da Batı'nın petrol çıkarları için kullanılmamaya özen göstermelidir. Son yıllarda gerek dış borca aşırı bağımlılık, gerek insan hakları nedeniyle Avrupa'dan dışlanmak, gerekse globalleşmenin zorlaması nedenleriyle ABD'ye ürkütücü biçimde artan bağımlılık başka birşeyle dengelenemeyeceği için Avrupa'yla dengelenmeye çalışılmalıdır.

Avrupa'ya yaklaşmak Türkiye'ye yalnızca ABD'yi dengelemek olanağını vermekle kalmayacak, bu yakınlaşmayı önleyen sorunları halletmek zorunluluğunu getirmek açısından da yararlı olacaktır.

Bir de řu unutulmamalıdır: Genelde insan hakları, özelde de Kürt sorununu demokratik çözümlere kavuşturmak yalnızca bir dış politika gereksinmesi olarak algılanırsa, ulusal onuru zedeler. Bu sorunların çözümü, asıl, Türkiye'nin kendisini kendi gözünde ve yurttaşının gözünde yüceltmesi açısından önemlidir.